

POSITION

„DYBERE, BEDRE OG MERE KOMPLEKST“

Antropologien som et moralsk identitetsprojekt

BIRGITTE GORM HANSEN, JAZMIN MØLGAARD CULLEN, MORTEN AXEL PEDERSEN OG HANNE OVERGAARD MOGENSEN

Hvorfor er der så mange antropologer, der vægrer sig ved magten, og som gerne vil redde verden? Hvorfor er der så mange antropologer, der ikke kan eksplicite antropologiens praksis, og som siger, at alting er så komplekst? Hvorfor er der så mange antropologer, der siger, at de ikke er rigtige antropologer?

Disse spørgsmål opstod, da vi i vores projektteam satte os sammen for at diskutere vores erfaringer med at lave feltarbejde blandt antropologer og deres kolleger, chefer og samarbejdspartnere i forskellige arbejdsfelter. Der er sagt og skrevet meget om etiske spørgsmål i felten og om de forskningsrelationer, antropologer indgår i. Ligeledes har vi i de senere år set opblomstringen af en antropologi om det etiske, der undersøger etik og moral som social praksis og kulturelt ideal på baggrund af feltarbejder i såvel vestlige som ikke-vestlige kontekster. Men hvilke etiske spørgsmål drives antropologerne selv af? Hvad er antropologiens moralske idealer? På hvilke måder prøver antropologer at gøre det gode og rigtige? Med andre ord, hvordan performer antropologer en særlig moral, både som forskere og i andre arbejdsfelter, og med hvilke konsekvenser?

I forskningsprojektet „The Practice of Anthropology: People and Ideas in Action“ foregår feltarbejdet blandt antropologer, der arbejder inden for fire forskellige felter i og uden for den akademiske verden. Vi undersøger, hvad antropologer gør, når de a) arbejder som konsulenter i erhvervslivet, b) praktiserer medicinsk antropologi i sundhedssystemet, c) samarbejder med andre forskere i tværfaglige sammenhænge og d) leder teams eller virksomheder. En observation, der går på tværs af de fire delprojekter, er, at antropologer i vidt forskellige arbejdsfelter føler sig forpligtet på nogle moralske idealer, som vi her vil præsentere i form af det, vi kalder en moralsk akse. Her følger et par indledende observationer om disse antropologiens moralske idealer, som vi finder bredt repræsenteret i vores materiale. Der vil naturligvis være informanter, der ikke passer ind – antropologer er forskellige – men her forsøger vi at tegne de store linjer op.

Publikationer er under forberedelse, som udbygger disse temaer etnografisk, men i denne Position vil vi prøve ganske kort at præsentere det, vi vil kalde antropologiens „moralske akse“, og rejse nogle spørgsmål om, hvad den har af konsekvenser for antropologers praksis.

Antropologer har især i de seneste år studeret de måder, hvorpå mennesker rundtomkring i verden diskuterer og handler på baggrund af moralske spørgsmål, og selv om det ofte anerkendes, at antropologien selv er moralsk positioneret, diskuteres det ikke, hvad det er, der karakteriserer antropologiens moralske idealer. Formålet med vores forskningsprojekt er at studere, hvad antropologer gør, når de deltager i forskellige arbejdssammenhænge og samarbejder både inden for og uden for den akademiske verden, eller med andre ord: hvordan antropologien omsættes, når den praktiseres. Vores oprindelige afsæt indebar ikke en særlig interesse for etiske spørgsmål, men den løbende sammenligning af vores materiale har gjort os opmærksomme på, at der var en mærkbar overensstemmelse mellem de moralske spørgsmål, som antropologer rejste i forhold til sig selv og deres arbejde, uanset om de arbejdede som ledere, sundhedsarbejdere, konsulenter eller som del af tværfaglige forskningsteam.

Kompleksitet som moralsk forpligtelse

For det første føler vores informanter sig stærkt forpligtet på at være tro over for det, de kalder „virkelighedens kompleksitet“. Ved at give stemme til kompleksiteten ser vores informanter sig selv som en modpol til, hvad de kalder „reduktionistiske“ former for tænkning og praksis, som forekommer dem ikke bare usande, men også umoralske. Medicinske antropologer, der arbejder i sundhedsvæsenet, og antropologer, der arbejder med ledelse, ser fx deres arbejdsliv som en kompleks social praksis, som hele tiden er genstand for konkurrerende analyser fra andre faggrupper som medicinere og DJØF'ere. Vores informanter ser ofte sig selv og deres egne analyser af arbejdslivets praksis som et alternativ til „djøfiseringen“, som de mener repræsenterer en reduktionistisk praksis, eller for sundhedsarbejdernes vedkommende også et alternativ til, hvad de opfatter som naturvidenskabens reduktionistiske syn på, hvad de ynder at kalde „det hele menneske“. Følgelig har de fleste af vores informanter stærke, negative holdninger til styringsteknologier, der ikke er sensitive over for kompleksiteten i praksis. Som en af informanterne, der arbejder med kvalitetssikring i sundhedsvæsenet, sagde:

Jeg har dyb, dyb respekt for praksis. Der er altid en grund til, at praksis udvikler sig, som den gør. Det er ikke praksis, der er pervers. Det er indikatorer og mål, der er perverse. Vi kan spare os selv for en hel masse, hvis vi forsøger at forstå praksis og skrive instruktioner, der svarer til den praksis, der allerede finder sted,

i stedet for at finde på nye former for praksis på andre menneskers vegne ved at lave indikatorer.

Reducerer man denne påståede iboende kompleksitet og mangetydighed ved praksis til fordel for såkaldt „tynde“ beskrivelser som dem, man ifølge vores informanter finder i fx excel-ark, mister man i deres øjne ikke blot forbindelsen til „virkeligheden“, man mister også blikket for de mennesker, som er svage eller udsatte. Det at være tro over for kompleksiteten synes med andre ord at udgøre en form for overordnet moralsk kompas eller „social imaginary“ for antropologen. Bliver sandheden for enkel, overblikket for forkromet og løsningerne for ensrettede, vil antropologerne føle, at de har svigtet deres moralske forpligtelse til at give stemme til det, der udgrænses og gøres tavst, når „tal, abstraktioner og økonomiske rationaler“ prioriteres højere end „ord, levet liv og mellemmenneskelig meningsskabelse“. Antropologens fokus på kompleksitet er – ifølge en fremherskende opfattelse blandt antropologer selv – med til at placere antropologen på et højere erkendelsesmæssigt og moralsk plan end kolleger fra fx naturvidenskabelige eller økonomiske fag. Effekten bliver flere steder, at folk, der skal arbejde sammen med antropologer om en fælles opgave, føler sig sat uden for døren. Dette er ironisk nok i modstrid med antropologens egen oplevelse af sig selv som en fagperson, der netop er specialiseret i at forstå andres perspektiv og følgelig burde være god til at samarbejde med andre faggrupper.

Det skal dog (med rette) fremhæves, at denne opmærksomhed på kompleksitet ikke nødvendigvis besværliggør alle former for samarbejde. Den kan også medføre en insisteren på konkret praksis, der simplificerer de videre handlinger (som citatet foroven viste), og for antropologer med ledelsesansvar kan den tydeliggøre, hvilke valg og fravalg en given beslutning indebærer. Men bemærk, at den særlige antropologiske kompetence – det at „kunne simplificere“ – her består i en evne til at identificere og implementere ellers oversete måder at *reducere* kompleksitet på, til forskel fra blot at hævde den ved altid og uendeligt vedholdende at insistere på, at „alt er komplekst“, som er en af de klicheer, antropologer typisk forbindes med såvel indadtil som udadtil.

Den vertikale akse: verden nedenfor og ovenfor

Denne „bottom up“-tænkning, hvor praksis opfattes som den etiske muld, som alle gode og rigtige analyser og beslutninger vokser ud af, bringer os videre til vores næste observation: at antropologer synes at operere med en moralsk orden organiseret omkring en vertikal akse, der deler verden op i et „nedenfor“ og et „ovenfor“. Forneden har vi „det virkelige“, praksis, kompleksitet og levet liv, mens antropologen ser „abstraktionen over det virkelige liv“, reduktionistisk tænkning

og teori foroven. Denne distinktion deler antropologer med mange kolleger fra andre faggrupper. Det er imidlertid især antropologer, der tilmed oplever „det nedenfor“ som undertrykt og „det ovenfor“ som privilegeret og følgelig ser deres egen moralske forpligtelse til at række nedad snarere end opad. Distinktionen ligner den, vi kender fra antropologisk feltarbejde, hvor man traditionelt har skelnet mellem at „studere opad“ og „studere nedad“. På trods af at mange antropologer har påpeget, at denne distinktion ikke længere holder, og at tingene er langt mere nuancerede i mange konkrete sammenhænge, lader de ikke desto mindre i deres egen arbejdspraksis til at opretholde en klar moralsk skelnen mellem dem, der befinder sig „over“ versus „under“ dem selv i magtpyramiden. Vores informanter er således lynhurtige til at opsnappe, hvorvidt de udgør den privilegerede part i en relation, og justere deres adfærd derefter. Dette kan imidlertid betyde mange ting, alt efter hvor højt oppe i denne pyramide den pågældende antropolog selv befinder sig. Er man fx mellemleder, vil man typisk være meget kritisk over for topledelsen og se det som sit projekt at give stemme til de medarbejdere, man har under sig, og den såkaldt komplekse virkelighed, de er en del af.

Eksistensen af denne vertikale moralske akse kan bidrage til at forklare, hvorfor så mange af vores informanter er forpligtet på en kritisk indstilling, når de vender blikket „opad“ og udtaler sig om mennesker, der har mere magt og flere privilegier end dem selv. Således har antropologer ofte få problemer med at bruge generaliserende eller stereotype billeder af folk, de opfatter som over dem selv, ligesom de føler sig mindre forpligtet på at beskrive praksis som kompleks og mangetydig, når den foregår i magtpyramidens højere luftlag. Dette gælder ikke mindst, når snakken falder på faggrupper som økonomer (eller bare DJØF'ere), der ofte italesættes som antropologens ultimative „anden“. Når man kigger nedad, føler man sig derimod forpligtet på at holde fast i kompleksiteten og undgå stereotype billeder, hvad enten det måtte handle om patientgrupper (i forhold til kultur og etnicitet), forbrugere i forhold til segmenter, klasse- eller uddannelsesmæssig baggrund eller andre grupper af borgere eller brugere. Her føler antropologen sig helt anderledes moralsk forpligtet på at indfange og formidle nuancerne i folks egne perspektiver og på at hjælpe med at forbedre disse menneskers liv, uanset om de er patienter, forbrugere eller medarbejdere.

Ambivalens over for magt og privilegier

Det er på ovenstående baggrund ikke overraskende, at flere antropologer på tværs af vores fire felter har et ambivalent forhold til deres egne privilegier og typisk ikke ønsker at identificere sig med den magt og de privilegier, de eventuelt *selv* måtte have. Det er relativt gennemgående for antropologer i ledende stillinger

at have et narrativ omkring deres karriereforløb, der eksplicit fremhæver, at de netop ikke bevidst gik efter magten. Flere antropologer i magtfulde positioner har udtalt, at de ikke nyder at bestemme over andre. Nogle fortæller, de kun har accepteret den høje stilling, de sidder i, fordi deres moralske projekt krævede, at de tog lederskab. Andre fortæller, hvordan de afslår jobbet første gang og kun modstræbende accepterer stillingen efter gentagne opfordringer. En enkelt informant har stædigt fastholdt, at hun af moralske årsager valgte at stå fast på en mere beskedne betaling, end der normalt gives i hendes position. Denne adfærd ligner en form for „aflad“, hvor man som antropolog skaber sit moralske ståsted ved at positionere sig som hævet over eller i opposition til den udvikling, der sker både på arbejdspladsen og i samfundet, herunder egen magt og privilegier. Det er kun legitimt for antropologen at tage magten på sig, når den bruges til at tjene en større sag, der er i overensstemmelse med antropologens egen moralske dagsorden. Sagen kan ligge både til venstre og til højre i det politiske spektrum. Antropologer i ledende positioner har ikke nødvendigvis et homogent politisk ståsted. Det, de har til fælles, er ovennævnte moralske akse, der privilegerer det, som de ser som „nede“, som virkeligt, konkret og komplekst og i samme åndedrag byder dem at forholde sig mindre nuanceret og mere kritisk til det, de ser som „oppe“, uvirkeligt, abstrakt og forsimplet.

Ambivalens over for at eksplicite egen praksis

Hvor mange antropologer betragter sig som specialister i at repræsentere andre, undviger eller direkte modsætter de sig typisk enhver form for repræsentation af sig selv. De vil ofte hævde, at de slet ikke er eller gør det, som andre siger om dem, at de er og gør, og i stedet komme med en, ifølge dem selv, langt mere korrekt beskrivelse af, hvordan man bør forstå dem. Her synes antropologen at opleve sig selv som marginal i forhold til andre faggrupper og endda i visse tilfælde se sig selv som eksotisk. Det lader til, som allerede beskrevet ovenfor, at antropologen finder et moralsk fodfæste i at stå i modsætning til mainstream og udgøre et alternativ til den. Det vil af samme grund ofte indebære en længere dialogisk proces at kunne nå frem til at udtale sig antropologisk om, hvad antropologer går og gør. Her skal man indstille sig på at forhandle om retten til at repræsentere virkeligheden, der jo som bekendt opfattes som overordentlig kompleks. Denne forhandling kan i visse tilfælde udvikle sig til et helt nyt feltarbejde i sig selv, som ikke bare er informativt og underholdende, men også risikabelt. Man vil jo nødig slå i hartkorn med reduktionistiske DJØF'ere, økonomer og „det, der er værre“, og dette risikerer man jo netop i det øjeblik, man forsøger at sætte ord på, hvad antropologer går og gør. Det er, som om antropologer i alle vores fire

feltet insisterer på at fastholde feltarbejderens særlige dobbeltperspektiv og i den forstand føler sig på en og samme tid indlejret i social praksis på deres arbejdsplads og hævet over den i form af en slags permanent deltagerobservation. Skriver man, at antropologen gør A, vil de ikke blot hævde, men også forsøge at demonstrere, at de i virkeligheden gør B, hvorefter de vil gå hjem og tænke over det og senere på ugen lidt henkastet levere en analyse, der med al tydelighed viser, at det, der i virkeligheden er på spil i deres arbejdsliv, nok faktisk er C. Med andre ord: Antropologer har svært ved at ekspliciterer egen praksis og måske endnu sværere ved, at andre forsøger at gøre det for dem.

At turde vedkende sig sit moralske ståsted

Vi slutter med at pointere, at de ting, som antropologer identificerer sig stærkt med, både kan udgøre en styrke og en akilleshæl. Hvor andre faggrupper også har deres moralske akser, er det, som om antropologens moralske idealer er særlig tæt sammenvævet med deres personlige identitet. Hvor mange gange har vi ikke hørt vores informanter sige „Som antropolog må jeg ...“, „som antropolog vil jeg altid ...“, „som antropolog er jeg nødt til ...“ eller (måske allermest) „som antropolog må man jo endelig ikke ...“. Den faglige identitet og dertil hørende moralske økonomi ligger så tæt op ad den personlige identitet, at det ofte virker umuligt at skille dem ad. Mange antropologer føler sig derfor ikke bare fagligt, men også personligt forpligtet på kompleksiteten, på altid at være kritisk over for magten og på gerne at ville gøre verden til et bedre sted for de marginaliserede og lidende.

Vores pointe er, at disse ædle idealer og det stærke personlige engagement udgør både en drivkraft og en hæmsko, når antropologer skal begå sig på arbejdsmarkedet. Dette gælder især nyuddannede antropologer, der skal søge fra universitetet ud på arbejdsmarkedet og etablere faglige fællesskaber uden for det gamle „moderskib“. Det kritisk analytiske blik, som antropologer lærer gennem deres uddannelse, synes at blive internaliseret i en sådan grad, at det bliver mejslet ind i deres væsen. Det resulterer i en tæt sammenvoksning mellem antropologens faglighed og identitetsfølelse, der paradoksalt nok kan lukke af for, at antropologer kan møde og engagere sig i de nye sociale, kulturelle og politiske sammenhænge og fællesskaber, som et arbejdsliv byder på, med den samme nysgerrighed, åbenhed og lærevillighed, hvormed de tilgik feltarbejdet på studiet.

Denne sammensmeltning mellem antropologens faglige og personlige identitet i form af en altomfattende moralsk orden får vores informanter til at føle, at de ofte går på kompromis med det gode og det rigtige, når de skal tage beslutninger i samarbejde med såkaldte „ikke-antropologer“ (et udtryk, vi ofte er stødt på

i felten, og som i sig selv er vældigt sigende). Det antropologiske identitetsprojekt kan skabe en følelse af at være marginal, eksotisk eller alternativ, og dette kan være frugtbar, når der skal bruges et kritisk blik udefra, en original analyse, eller der på anden vis skal tænkes ud af boksen. I den forstand tilfører antropologens marginale identitet værdi til de arbejdsfællesskaber, han/hun indgår i – det er frugtbar med kolleger, der tænker anderledes. Akilleshælen er dog, at dette identitetsprojekt – og den moralske akse, som det hviler på – ganske mod antropologens eget selv billede kan få ham/hende til at virke bedrevidende eller efterlade indtryk af, at alt, hvad der ikke er antropologisk, kan reduceres til objekt, som antropologer kan analysere på. Der synes at være tale om en uheldig dynamik, hvormed antropologen tildeler sig selv mere subjektivitet end sine kolleger.

Når det er sagt, lykkes det for mange af vores informanter at gøre den antropologiske identitet til en pragmatisk og progressiv metode, at dæmpe den selvamputerende del af den indre kritik og i stedet bruge energien på at indgå i frugtbare samarbejder med kolleger, der tit tænker anderledes end dem selv. Det er i høj grad muligt at bibeholde sin antropologiske integritet og samtidig påberåbe sig magten, håndtere kompleksiteten, definere virkeligheden og tage beslutninger. Den afgørende ting, der gør antropologen i stand til at ophøre med at behandle sin arbejdsplads som hjemsted for en eksotisk stamme af radikalt anderledes og primitive andre og i stedet behandle dem som respekterede kolleger, samarbejdspartnere og beslutningstagere, er, hvorvidt antropologen er i stand til at slække på det fagligt-personlige identitetsprojekt.

Med andre ord, i de tilfælde, hvor antropologer får lagt behørig reflektiv afstand til antropologien som noget, de *er*, og måske i højere grad kan se antropologien som noget, de *gør* – lader det til at blive lettere at indgå i fagfællesskaber, ekspliciterer egen praksis, indgå i fælles beslutningsprocesser og dermed bidrage til netop at gøre den forskel, som vi allesammen higer efter. Antropologien bliver således til et aktivt greb, der kan påvirke praksis, frem for et passivt identitetsobjekt.

Med udgangspunkt i vores studie af antropologers praksis vil vi gerne slå til lyd for, at antropologer bliver mere bevidste om deres faglighed som en social praksis og ser nærmere på deres egen sociale og politiske positionering i arbejdslivet og de potentialer, den rummer. Vi ser også gerne (endnu) flere antropologer, der – uden at blinke – tør ekspliciterer deres praksis og dermed tage springet fra kritisk (selv)analyse til reelle handlingsanvisninger. Vi hævder, at når antropologers moralske orden skaber en fastlåst minoritetsidentitet, kan det hæmme handleevnen, mens det dynamisk moralske kompas hos antropologer, der tør tage magten og indgå i ligeværdigt samarbejde med andre faggrupper, kan udrette meget.

